

Јана М. Алексић

Истраживач-сарадник, Институт за књижевност и уметност

Аутопоетичка свест као субверзија злу у поезији Новице Тадића

Сажетак: Људско зло је једна од опсесивних тема песника Новице Тадића. У раду¹ ћемо покушати да покажемо на који начин са променом духовно-поетичке парадигме у последњим песничким књигама овај песник интериоризује зло, са спољашњег га премешта на унутрашњи план, приписује драми слободу и унутарњој човековој реалности. Тај поетички заокрет подразумева и извесно метаспознање онога ко о злу говори, дијалогичност, али и увођење хришћанске, јеванђелске перспективе захваљујући чему зло боље уочава, а потом и отуђује. Последње три збирке заокупља и телеолошки предосећај, али и сазнање о временској извесности надолазеће смрти, самим тим, и потреба искупљења. У песмама из збирке *Ђаволов грӯи*, *Ту сам у џами*, *Ја и моја њрайња*, као и у песмама из бележнице затичемо отворенију исповест и експлицитнији унутрашњи дијалог, који врхуни у аутопоетичком и молитвеном покушају онтолошког сажимања зла.

Кључне речи: поезија, аутопоетика, зло, нечастиви, ништа, самосвест, субјект, слобода, лепота, Бог, човек

Магистрални философски ток у поезији Новице Тадића заснован је на преиспитивању феномена и бића зла како у свету који окружује лирски субјект, тако и у његовој унутрашњој стварности. Стваралачка активност је усмерена на наличје појава и ствари у егзистенцији, које имагинацијом деформише и надограђује, како би их песник у процесу песничке артикулације и естетизације у уметничком свету понудио као самосвојне ентитете. Према Тадићу, зло, као феномен, потиче од човекове пале природе, оно се оспољује, привидно онтологизује, да би у последњим књигама опет било усредиштено у човековој души. Песнику је својствена искошена визија проматрања ствари и појава, из које проистиче јаз између субјекта и света и статус усамљеника. Тако, на пример, као темељну одредницу поезије Новице Тадића Јасмина Лукић види искуство усамљеништва (Lukić 1985: 90). А песник усамљеник је загладан у град, као плодно тле за манифестацију зла, јер је урбани амбијент резултат искључиво људске активности. За размишљање о злу као иманентно људском својству, занимљива је хипотеза философа Лаша Свенсена о месту зла у секуларизованој свести модерног субјекта: „Umesto da odbacimo zlo zajedno sa predstavom o Bogu, možemo pre reći da je zlo postalo isključivo ljudski problem onda kada je Bog nestao“ (Svensen 2006: 76).

На то се надовезује и Свенсеново становиште о слободној вољи и одговорности избора, који исходи из претходног искуства и сазнања о ономе што се одабира: „Izvor zla mora biti nešto što za šta akter može biti odgovoran. Stoga zlo ne može imati

¹ Рад је настао у оквиру пројекта 178013, „Културолошке књижевне теорије и српска књижевна критика“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

свој извор у томе што сам ја неко одређено биће, тј. извор зла се не може налазити ни у једној чулној природи, ни у мојој рационалности ни у комбинацији та два. Извор мора бити *избор*, а тај избор мора бити *informisan*“ (Svensen 2006: 117).

У последњих пет Тадићевих књига зло се интериоризује, са спољашњег се премешта на унутрашњи план, постаје унутарња човекова реалност која захтева суочавање са собом. Тај поетички заокрет је условљен променом духовне парадигме у уметничкој свести. Премда је зло и даље важна, ако не и доминантна карактеристика света у којем живи и који посматра, песник се окреће ка сопству и почиње да га разматра у оквирима постојања самог лирског субјекта, његове слободе и његовог облика. На снази је претпоставка о драми слободе чије је искушење зло, бар како тврди Ридигер Зафрански: „Ne moramo da se bavimo đavolom da bismo razumeli zlo. Zlo pripada dramu čovekove slobode. Ono je cena slobode“ (Zafranski 2005: 11). Додали бисмо — и искушење слободе онтолошки неутемељеног и ограниченог човека. Мишљења смо да је код Тадића такав преокрет настао услед отворено назначене промене позиције из које се зло посматра, а које донекле подразумева и извесно метаспознање онога ко о злу говори. Хришћанска, јеванђелска перспектива је песнику за такво преиспитивање неопходна, јер се захваљујући томе зло боље уочава, а потом и отуђује. Последње три збирке заокупља и телеолошки предосећај, али и сазнање о временској извесности надолазеће смрти, самим тим, и потреба искупљења. У песмама из збирке *Ђаволов друј*, *Ту сам у џами*, *Ја и моја њрашња*, као и у песмама из бележнице затичемо отворенију исповест и експлицитнији унутрашњи дијалог. Из сазнања да је човеку зло иманентно, да је интегрисано у његову личност, конституише се лирски субјект. Ако је зло инкорпорирано у личност субјекта, присаједињено његовој палој природи и саобразно греху, неминовно да песник хришћанин у свој песнички космос уводи идеју покајања, искупљења и, коначно, спасења.

Песник усамљеник тако поетски промишља биће зла, да би у последњим песничким књигама, активирајући песничку самосвет, лирски промишљао биће песме која у себе увлачи тему зла. Тако храбро уметничко-естетички маневрише на минимализованом простору, процепу између две неизвесне онтологије — песме и зла. Са свешћу да је зло дошло преко човека, у драми слободе, под условом и да је то најрадикалнији облик антрополошког nihilizma, Тадићев субјект стваралачки, песнички (само)освешћено, под бременим изазова и самоспознања, покушава да пронађе руку Творца и руку Господњу која би слободну вољу преусмерила на добро, ослободила привиђења и пратилаца и извела га из онтолошког мрака.

Промену перспективе из које проговара лирски субјект, а која припада сфери хришћанске етике, експлицитно наговештава песма „Удаљи их од себе“ из збирке *Ђаволов друј*. Она је конципирана као упутство-каталог којим се човек чува од зала овог света и приближава вечности: „Удаљи их од себе. / Прохтеве подмукле, / каприце и рђава хтења / што пре отклони. / Изостави јела која тове, / злосмрадија утробна; / слабост опијања / надјачај како знаш. / Брбљања, шале, кикот, / нек ти не буду у уху. / Очајање, неред, леност, / нек ти не ткају покров. / Одгурни мале жеље / које маме, које лажу. / Страх ти доносе и / живце кидају људи-скакавци. / Удаљи их од себе, / да не би заборавио вечност.“ Слична овој је и песма „Гнусна соба“. Субјект снагом воље сам себе наговара, одвраћа и саветује како да се уклони од негативних појава. С тим у вези евидентно је мноштво епитета које у прилог својој идеји користи песник: „Одврати поглед од њих / Немој да их гледаш; немој да их слушаш. // Зли су и дебели. / Тањире су / дигли изнад глава. / Тупастим прстима / ударају дуб-

њеве / својих пуних трбуха. / На гнусној гозби / Богу певају / лажљиви празнословци. // Кроз раздрти предео / ветар им / раздрте гласове витла.“

У контексту унутрашњег агона, самопрекора, опомене и стида пред сазнањем учињеног греха Тадић успело и сугестивно испевава своје „Гатке“, понајпре „Гатку о стиду и мукама“. У њима провејава „демон писања“ који се може разумети као онај ослобађајући фактор од бремена зла о којем пева песник. Иначе, „Гатке“ испољавају изванредну снагу аутопоетичке сугестивности на основу чега посматрамо на који начин се тема зла концентрише или разлаже у песничком процесу и потреби писања. Разигране фантазмагоничне представе које добијају упориште у реалности, па се налазе на онтолошкој граници, предмет су песме „Гатка о лажима“: „Откако се усамих, / све више / против мене говоре. // Без препрека, утрче / у лајаву празнину, / међу оговараче. // Настављају туђе приче. / Брбљају и маштају / отворених очију. // Раздражују се. / Подвијају репове и / себи у уста скачу. // Та лака чудовишта / од дима и лажи.“ Ипак, песник-усамљеник, метаспознајући, дозвољава да су „лака чудовишта“ заправо једно од лица људи које срећемо у свакодневици, а који увек имају потребу да о неком ружно говоре и да кривотворе нечији живот.

Иако свестан потребе субјекта за усходом, песник му у први мах не дозвољава могућност спасења и под претњом му онемогућава прилаз светим реликвијама и светим тајнама, јер га сматра недостојним, опседнутим и слабим: „Не забадај њушку / у хлеб, у Тело // Не забадај њушку / у вино, у Крв // Не прилази светињи / без покајања и суза // Са страхом Божјим / дочекај / и испрати сваки дан // Не забадај њушку у небеса.“ („Не забадај њушку“) Ови стихови потврђују мисао о томе колико је нечиста душа човекова. Тадић потом стоички резонује место зла и закључује да се оно сместило и у човековом срцу, али и раширило у бескрајно пространство овог света: „Тако се затекло. Око срца / зло се роји, на ребрима, / под језиком. [...] Сред света црна шала / разрасла се / до у бескрај.“ Међутим, доживљај и величину зла, субјект опет своди на своју унутрашњу меру, јер та „црна шала“ пребива и у његовој стварности: „Притисла и отела / пола мене, пола моје сенке. // И придодаје ми бол / на сваки дан, дежурни враг.“ („Тако се затекло“) Слично искуство преноси и песма „Кућна побожност“. Наслов постхумно објављене збирке *Ту сам, у шами* већ предочава један готово апокалиптични доживљај света лирског субјекта. Свет у његовој перцепцији и свести окупиран је од стране злодуха, он зато лежи у тами неистине, греха и зла. А глас који покушава да пројави кроз песму, као сигнал освешћења, као вапај за смислом и за светлошћу, једва се пробија кроз густе слојеве мрака. Истовремено, Тадић ни овде не занемарује чињеницу да његов лирски субјект и даље егзистира у том тамном простору, да му припада и да га својим искуством сведочи. Таква позиција проблематична је за глас који се чује у тами овог света и Тадић све време преиспитује његову вољу за спасењем. Отуда збирку отвара стих: „Као да сам неко коме светлост смета“. Субјект је гносеолошки ограничено и немоћно биће, а његово бивствовање се одвија у следећем хронотопу: „Гледам само бесове како се ломе, / а не знам ко је шта, / ни какву заставу изнад себе подиже. // Па ипак, понекад сам и ја вампир / који у летње подне своју / сенку јури, а не сустигне је никада.“ („Као да сам неко коме светлост смета“) Иако показује изузетну свест о свом положају, он живи у царству сенки, далеко од светлости и истине.

Међутим, у свем том ништавилу, у својеврсној предаји и препуштању силама мрака, субјект вапи за зрном светлости: „Ти, анђеле, дођи / да ми душу / извадиш // из понора, из чађи.“ („Тонем“) Зато ће у последњој песми збирке која носи наслов „Твоја подигнута блага рука“ субјект показати наду у могућност спасења: „Твоја по-

дигнута блага рука / задржава ватру и тутњаву / многих огњева.“ Оно што зауздава тотални нихилистички понор слабог, али самосвесног лирског субјекта, искључиво је вера у Бога. Тадић уводи и мотив покајања који доприноси христијанизацији његовог разумевања феномена зла које затиче у свакодневици, али и личног осећаја греха: „Забашурио си свој грех / од њега си се удаљио / не живиш покајањем // обукао си се у вику људи / уши си запушио / буком демонском“. Алармантно у песми, поред оправдања греха, такође је и удаљавање од истине услед многих странпутица живота, али и недостатак мудрости. Тако и песма „Вађење труна“, фокусирана на конкретан лирски субјект, конотира јеванђелску сентенцу о труну у оку ближњег и дрвна у сопственом оку, чиме показује еклатантну гносеолошку омеђеност и онтолошку неприлагођеност човека: „Вађење труна из ока твога, / годинама траје. // Не видиш као што и други људи виде, / већ све некако у закрпама.“ То је духовни оквир у којем човек траје и остварује спознају себе и света. Ако је вид помућен, право спознање, према Новици Тадићу, није ни могуће.

Иако је спознаја снаге и силе Господње неупитна, Тадићев субјект је збуњен и расејан за промену, али свестан своје позиције, што сведочи у песми „Сила је твоја велика“: „И као да се ништа није десило, / на прагу храма демонског / гравирам врагу плочицу.“ Распрострањена сила нечастивога, која према Тадићу, има и огромну вољу разара сваки дух чији је симбол дрво, као и дрво живота. Сваки људски живот бива жртва света преплављеног злом. „Вражја воља / Притисла кров / И кућни праг // Пољем се шири // А у шуми / Дрво паде / И скрши се.“ Закупљеност злом се верификује у ставу да је човек својеврсни надгробни споменик, што ће рећи, монументално отеловљење, тајник и подсетник нечастивога за овај свет. Епиграм „Ђаво је фараон“ сугестивно је подсећање на такву мисао: „Ђаво је фараон / ти си његова пирамида.“

Приметно је да су призори зла у последњим књигама учесталији и смелији. За песника и његов лирски алтер его зло је неотуђива човекова реалност која га с временом све више притиска, управо зато што га интензивније промишља, проживљава и духовно и песнички освешћује: „У ужем кругу, пакленијем, / твоје се ципеле сјаје, / и твоја се коса сјаји, / и твоји се зуби сјаје. // Стихови патрљци / нешто су о теби муцали. / Како сам те издао... / Мора си моја, и лаки сан.“ („У ужем кругу“) Представе унутрашњег мучења лирског субјекта су застрашујући у својој дантеовској сликовитости: „Буктао си у сраму / свог нечасног дела / и кривио уста, и знојио се. // Ниси чуо ни црквена звона / заглушен у свом злу / ниси чуо опомене. // Касније су певали песмицу / да огањ вечно траје / и твоје муке да буду вечне.“ („Буктао си у сраму“)

Инверзна исповест; Молитва као субверзија злу

Потпуно сједињење са злим, које је интегративни део субјектове личности и степен самоспознаје наговештено је у једној песми без наслова из песникове бележнице. У њој као да субјект исповеда целокупно своје искуство. „Умртвише ме / многи греси. / Самлеше ме / зле помисли. // Увреде и неправде / које сам наносио / и примао / ужарише ме. // Посрнуће и онај / преко кога се / зао исповедам. // Жалост која ме обузима / долази од грехова / које учиних. // присећам се својих грехова / плачем над собом // над чиревима и ранама / и мрљама // ранијим греховима / додавао сам нове грехове // низали су се грехови / а данас / суза сузу сустиче // да се исправим / да се поправам“. Унутрашњи доживљај зла који је пребукирао свест субјекта личи на халуцинацију. Тако лирски субјект у имагинарном дијалогу себе осећа као најве-

ћег грешника: „Ништа од мене / не очекуј / јер ја сам ти / грешник највећи.“ („Нешто да ти разјасним“) Осећање грешности, на пример, парадигматично је у исповедној молитви. Подразумева се да њу испевава онај који верује у снагу Божју и у искупљење и који одлично распознаје своје грехе. Отуда у наставку затичемо исказ верујућег, као савет онеме (себи) којег доживљава као грехом обузетог: „Моли се и пости / стражу држи / и добру се надај // Бог ће те видети / и ти ћеш видети / светлост Његову // Бог ће ти помоћи / и ти ћеш помоћи / сам себи.“ Песник припрема субјект за излазак из таме у светлост и истину.

Као круцијална карактеристика, уједно и онтолошки парадокс, Тадићевих позних песама испоставља се да његов лирски субјект наднет над понором зла, на ивици ништавила, у најтамнијим дубинама свога грешног бића, сагледава светло Бога и пребива у Истини. Заправо, субјект сведочи Божје свеприсутство, и у најобичнијим свакодневним стварима, и у минорним појавама. Божјим присуством испуњено је и сазнање коначности и смрти. То искуство сведоче стихови песме „Видех те, Боже“: „Видех те, Боже, / у самим дубинама / у инсекту црном. // Видех те / у мраву, у ветру, / у мрви на столу. // Видех те и / у клонулости мојој. // Свуда си, Сведржитељу, / и лист помераш / изнад мог гроба“. Идентичну снагу спознања песник артикулише и у ненасловљеној песми из бележнице: „Дође глас с неба. Одјекује / са дна празне шерпе, / из чанка, из бакарног ћупа. / Са свих страна / одјекује. // Из празног гроба одјекује. // Диже се у празно небо / да сведочи о нечему.“

У исказу о молиоцу разбојнику Тадић на најаутентичнији начин поткрепљује нашу хипотезу о молитвенику који упућује поглед у висину из аспекта доживљеног безнађа, из понора и моралног пада. То је позиција коју је освестио и из које је његова молитва могућа, јер људско дно искреној молитви даје обрис и смисао: „Чини ми се да могу писати молитве само као покајани разбојник. Без наглашене наде у спасење, искрено, са дна огреховљене душе. Отуда су те молитве моје молитве. Ако су искрене, оне могу постати и молитве других“ (Тадић 2009: 30). Као да овим исказом песник постулира пијетистичко самоспознање и богодоживљеност. Та мисао је инверзна, јер, како истиче Драган Хамовић, потврђује смисао богословског наука „да је надубљи смисао самоспознања осећање греха, као и правило духовности да човек себе види све грешнијим уколико се више приближава Богу.“ (Хамовић 2009: 38) А греховност је, како Тадићева песничка мисао имплицира у духу теологије привације, негација постојања, што је поетичко-теолошка чињеница старих исповедних молитви.

Имајући у виду Тадићеве изокренуте молитве и антипсалме, те мноштво гротескно-карневалских представа и слика, инверзија и иронијну интонацију у лирском казивању, можемо с правом бити скептични према искренности његових исказа и исповести испеваних у последњим збиркама песама, и отворено посумњати у њихову алтруистичку намеру. Можда је у тим срчаним медитацијама и преиспитивањима, као што Александар Лаковић промишља, ипак скривена пародија, алузија, иронија, па и подсмех „данашњем незавидном статусу појединца и његовом наивном веровању (изнуђеном, можда)“ (Лаковић 2009: 105–106). Проматрањем тона и поступка грађења песничких слика, али и духовно-религијске подлоге из које извиру представе и осећања, Лаковић, међутим, открива нови, прецизнији прави смисао Тадићевих молитви: „Ипак, храбро песничково увођење вокабулара и облика исказа из библијских записа (што је очито из досадашњих цитата), који оправдано заврћују квалификатив Тадићевог књижевног подтекста, упућују нас да су песнички молебани заиста, искрени. У прилог таквом тумачењу је и необично и

неочекивано одсуство страха, бучног и/или насилног отпора присутног у читавом Тадићевом песништву, али не и увек и на време уоченом и забележеном“ (Лаковић 2009: 105–106). Осећање страха, безнађа, очајање, ауторефлексија која свуда види грех, али и притисак фантазмагоричних, сомнабулних приказа и представа које су у песниковој визији заробиле свет сагоревају у искреној молитви.

Померање духовне перспективе сагледавања зла у свету и у човеку изискује промену жанра, тона и израза којим се феномен посматра и однос исказује. Молитва постаје рефлекс „песничког видокруга заснованог на искуству православне аскезе“ (Хамовић 2012: 34). Зато је умесно поставити питање на који начин Тадић преузима песничке кораке у духовном самозадирању. Еклатантан пример померања фокуса интересовања са света огрезлог у злу на дубину човекове таме је песма „Тајни монах“: „Удаљих се. Нек се развеје / страх. Нек се изливена / злоба смири. // Удаљих се. Кад облак наиђе, очни се капци / склопе. Ја сам место / свих мука. // Удаљих се. Да о себи знам / што знам: да сам најгори / и да ми спасења нема. // На злом путу проведох век.“ Тадић је свестан да је једина валидна почетна позиција сваког покајања, а потом и спасења, сагледавање степена сопствене грешности и њеног истицања као тоталитета постојања. И ту варира песникова мисао о месту зла у човеку. Јер, самосагледавањем и самопреиспитивањем не значи да је човек зао у бити (етика врлине), већ да је злу подложен (етика одговорности), јер је у животу њему стално изложен. Тако, као мера живота, човек мора бити „место свих мука“. Правим искушеником постаје онај који себе сматра најгорим човеком, јер је спознао све могућности, заводљивости и обличја зла.

Огољено представљање сопствених зала и самоунижавање тополи су старе црквене књижевности и исповедних молитава, чији су аутори обично били монаси, сведи, мученици или мистичари, односно они који су својим животом на најбољи могући начин свеодочили веру у Господа Исуса Христа. Тадић, обрнуто, постулира хипотезу да се демонско разиграва управо онда када се човек спозна из јеванђелског аспекта и када покуша да следи Христов пут. Привиђења и искушења су снажнија и гора. (Сетимо се само Исусових искушења у пустињи.) Неминовно је онда да човек увиди свеукупну напаст и таму своје палости и да се ужасне тога.

У скоро сваком имагинарном дијалогу Тадићев јунак који се исповеда продуљује импресију сопственог грехопада: „Ништа од мене / не очекуј / јер ја сам ти / грешник највећи.“ („Нешто да ти разјасним“) Такво осећање, на пример, парадигматично је у исповедној молитви. Подразумева се да њу испевава онај који верује у снагу Божју и у искупљење и који одлично распознаје своје грехе. Отуда у наставку затичемо исказ верујућег, као савет онемо који себе доживљава као највећег грешника, као опомену себи самом: „Моли се и пости / стражу држи / и добру се надај // Бог ће те видети / и ти ћеш видети / светлост Његову // Бог ће ти помоћи / и ти ћеш помоћи / сам себи.“

Преузимањем таквог поступка, Новица Тадић себи приписује позицију налик оној коју су имали стари песници. Међутим, управо из те позиције, а без обзира на субверзивност, иронију, травестију исказа или карневализацију слике света, Тадић може неутрално да сведочи модерно и савремено искуство. Зато је у последњим књигама све чешће присутан поетско-религиозни облик исповедне молитве. Садржај и форма овог лирског чина упућују на промену духовно-поетског тежишта Новице Тадића и на разумевање природе и порекла зла у свету, односно на христјанизовану експликацију феномена зла. Стеван Тонтић је тај етичко-гносеолошко-поетички потенцијал препознао у песми „Молитва из тмине“ из збирке

Окриље (2001): „Овај језик пјесниковог јунака „грешника“, који жели да се коначно ослободи „сплеткарења“ демона — свакако не само ноћних — освојиће облик праве, нимало ироничне молитве за избављењем из ђавољих замки, „трапова“ и „рупчага“. [...] Ево те мале пјесме у прози, тог Тадићевог из тмине појања: ‘Вазнесени Господе, мили Боже мој, ја остадох у тмини, међу демонима. С неба спусти огањ, огреј ме, осветли грехе моје, претвори ме у пепео и дим који се према Теби диже. Јер себе сам свега упропастио. Пропадох у трапове ђавоље, у рупчаге из којих не излазим. Похитај, Благ, помози ми. Похитај, Силни, одавде ме избави’“ (Тонтић 2013: 16).

На истоветан начин илустративна је песма у прози „Благодарим ти, Господе“ из збирке *Ђаволов грӯ*: „Ти ми помози да на зле силе пажњу не обраћам. Одврати ме од вражјих мамаца. Теби сва слава и хвала; Тебе славили и хвалили у векове.“ У „Молитви жалостивог“, субјект личи на Јова који не посустаје у својој искреној вери без обзира на доживљено страдање и патњу, али и без обзира на поразну, прозирну али и упитану самосвест о томе да се субјект, као човек, изнова одриче Бога: „Зашто си се на мене расрдио, Господе милостиви и праведни; зашто ме кињиш и удараш? Зашто се на мене обрушава свака помисао бедна, и сећања расута, недостојна? Зашто ме спадају сумње, жалости дуге и туга.“ Уколико би се одрекао пута и вере, човек би издао себе. Зато се с љубављу саживљава са својим патњама и свешћу о дубинама сопствене тмине. „Заволех ја пораз и плакање, и навале суза које ме гуше. Јер тада сам близу Тебе, а паклена је ноћ у мом срцу, и звезде трепере, и у бездан падају“. Овај увид на концу исповести уноси инверзију у семантички слој песме, чиме субјект опет жели да нагласи варијабилност самопреиспитивања.

Исповест „Боже благи и преблаги“ такође сведочи да је извориште лирског доживљаја зла смештено у мислима субјекта: „Устају мисли на мене, / војују против мене зле. // Умујем нека грдна умовања. / Из њих црн пас истрчи / и лаје на звезде. // У моме врту / грана се преломила. / Страшан је то знак од Тебе. // Јер истиче време за покајање, / помилуј мене палог.“ Зато у исповедној молитви „Тешко мени“ ослушкујемо стрепњу субјекта пред судњим даном. А зло је само реликт одвраћања погледа од светлости и заборава Господа.

Молитвено интониране су и сентенце из песме „Триптих“, у којима је радикализована Тадићева покајна и исповедна објава: „Боже / Велико Слово / Подигни ме / Из греха / И немоћи // Подигни ме, Боже. // Боже / Велика Сило / Крв ми потече на уста / Стиже ме / Праведна казна // Подигни ме, Боже. // Боже / Велика Славо / Сва твар / Пева Теби / Свемилостивом / Подигни ме, Боже.“ („Триптих из 2010. године“) Молитвено општећи са Богом, субјект тражи могућност ослобођења од окова у које је доспео као пало биће. На тај начин испољава изванредну свест о својој тескоби и незнању. Песмом провејава вапај за смислом, јер је пад у време и грех човека онемогућио да продре до себе и да се сам, без Божје интервенције, духовно уздигне и пронађе своју вертикалу.

Песма која директно упућује на тврдњу да је зло у човеку последица осећаја напуштености и удаљености од Бога јесте „У поноћ“. У нашој фолклорној традицији тренутак јављања нечастивих сила управо се дешава након поноћи, што наговештавају и почетни стихови: „У поноћ све се утиша“. Међутим, и поред парадигматичног обележја поноћне тмине, песнички субјект тај тренутак доживљава као ризичан међупростор у којем се осећа слабим и усамљеним, без директне заштите Бога. Јавља се дојазан да се његово зло охрабри и да ескалира. Човек сам постаје мера зла или језгро, срж свих зала на свету: „Без Тебе, мој Боже, / Ја сам само зао дух. // У великој помами мала / поама.“

И топосом самоунижења и самопредстављањем у најгорем светлу, што мотивски потиче из средњовековне духовности и књижевности, субјект у једној од постхумно објављених молитви преиспитује своју ситуацију и вапи за искреним покајањем и ослобађањем за Бога: „Слеп код очију, / глув код ушију, / заливен незнањем, зломом, // Ја згреших, ја падох. // Боже мој, помози / да раширим крила, / да се покајем“ („Молитва у јаду“). Песнику је молитвено општење потребно како би урањањем у таму зла успео да га поништи и како би се очистио и покајао. Зато код Тадића наилазимо на једнуетипичну и ванредну ситуацију: кроз песнички артикулисану молитву, која би у том случају била теургијски чин, субјект покушава да завреди спасење. И ту откривамо драму човекове слободе, јер се песник кроз прочишћење у стваралачком акту, ослобађа за Бога.

Честим призивањем имена Господњег могуће је одагнати силе зла, што нам сугерише песма која је сугестивно изведена поступком удвајања лирског субјекта: „Именом Господњим ко каменом / разбијај демоне о своје од њих / страхове. // Разбијај Каменом, / разбијај Господом, / сине слатки.“ („Именом Господњим“) Без обзира на такво искуство, у Тадићевом дискурсу нема места дидактичким примедбама нити моралисању. Његов лирски субјект интензивно проживљава зло и проговара из срца таквог искуства, не као заговорник или гласник, већ као сведок, жртва и бременик искуства. У то нас уверава и Драган Хамовић: „Тадићево сведочанство сасвим је свесно метафизичког оца позлобљена света и људског обезличења. [...] Међутим, Тадића, ипак, не видимо као аутора који је својим песништвом славитељ тријумфа злога. Тадићев песнички субјект, опседнут и људски потрт, исповеда се без наде у искупљење, самоунижава се, не аскетски, због више духовне парадигме него — бедне истине ради. [...] Он је жртва познања зла, немоћан да се са том империјалном силом, а најпре са тим познањем, понесе. И када позајмљује глас ономе који мукло говори *ја сам свринуи ја сам злодух*, он не афирмише паклени делокруг. Тадићев песнички субјект тиме наноси себи на плећа тешки крст сведочења о присуствима и деловању врховног лукавца.“ (Хамовић 1999: 156, 158)

Бремениту позицију искушеника зла песник у последњим књигама продубљује. Проблем заправо постаје епистемолошки постављен и условљен измештањем перспективе његовог сагледавања. Субјект собом сведочи да зло више није само егзистенцијално утемељен антрополошки квалитет који се стога ни делатно ни манифестно не одвија мимо човека, већ је иманентно својство, префикс, колективно несвесно, које у лирском субјекту песник зауздава кроз песму. Зато му је потребна поезија. У поезији он реконфигурише наративни идентитет, освешћује зло и отуђује се од њега. Кроз лирски говор субјект се растерећује и, истовремено, самопрекорачује.

Зло у песничкој самосвести или аутопоетика зла

Важна за кидање паклених егзистенцијалних ланаца и рашчишћавање рачуна са злим јесте појава песничке самосвести. Већ је Саша Радојчић регистровао Тадићев самоосвешћујући песнички маневар у позним песмама: „Занимљиво је да у новијим збиркама песник све чешће испољава тенденцију ка аутопоетичким, готово самоконтролишућим исказима. Такође, у вези са том ‘саморазјашњавајућом’ амбицијом, у новијим Тадићевим збиркама све су чешћи и стихови, минијатуре и лирске прозе, у којима, поред каталогизовања облика зла у свету, читамо изричиту тежњу за принципом добра, за светлом страном постојања, за афирмацијом позитивних вредности.“ (Радојчић 2009: 81–82)

Аутореференцијалност, односно аутопоетички исказ, као експлицирана самосвест у оквиру дела и иманентно поетичког лика, представља атипичан и ванредан подстицај измицања али и онтолошког сажимања зла. Оно се своди или ограничава на простор поезије, без обзира на подстрек који долази из емпирије. Слика и представа стварности је подстакнута песничком имагинацијом и игром његове фантазије, али и тренутним духовним устројством. Унутрашњом сублимацијом тежиште се премешта на певање о свести субјекта о трансформацијама зла и о сопственој грешности која то зло перцепује, доживљава или производи. На тај начин бивају видљивије амбиваленције самог лирског јунака које наводе на помисао да се зло збива искључиво у уму и имагинацији, али и титравој души субјекта, који зато мора бити и *homo poeticus* и *homo religiosus* и, коначно, *homo viator*.

У песми „Удесили су ствар“ где каже: „Лик су ти саставили. [...] Ти си подлога / која трпи, и чуди се. // Тек понекад им поквариш / о теби смишљену лаж“, песник показује да је емотивно и психички растројен човек (предзнак стваралачког) најпогодније место за настањивање нечастивих сила. То сведочи и песмом „Наопако ми било“: „Живци су ми / попустили. Бриге ме троше. / Утваре се смеју. Ум ми се // растресао. Видим тамна бића / како скачу и пиште. Духови злобе / криве мој рукопис. Не могу / да прочитам што напишем.“ Међутим, овде песник призива и моменат аутореференцијалности којим се жели постићи сазнање да је зло уско везано за стваралачки моменат, али оставља могућност и за субверзивну конотацију, то јест да се зло отелотворује тек у процесу стварања, а да другачије можда и не може бити у уму лирског субјекта. Ипак, аутор, стваралац, прави отклон од тог момента демонског надахнућа истичући да свој рукопис, који је последица посебног стваралачког искуства, не може да прочита. Он се отуђује од дела које ствара ако је оно настало под утицајем сила мрака.

Да је поезија моћни израз осећања, али истовремено и еманација добра, посебно зла, Тадић показује и у песмама „Речи“, „Ваздушаста стихови“ и „Аветима ја надевам имена“ из збирке *Ђаволов друј*. Испољавајући аутопоетичку свест, песник седе представља као демијурга који свој именослов зла обогаћује новим појмовима: „Аветима ја надевам имена. / Ево Ђубасте: из њене ноћи / у моју ноћ долази. / Ево Кривоусте: модрим језиком / говори ми о нечему / што се никада неће догодити. / Ево Кљунате: кљун / у моје срце зарива, / у великог крвавог паука. / О проклето тројство, ти се сабираш у Лик, још један, страшан.“ У Тадићевој лексички иновативној песничкој визији нечастиви у песми „Бројаница против ђавола“ задобија нове квалификативе, чиме се имплицитно субјект ослобађа од његовог негативног озрачја: „Ђаво разбојник / Ђаво лопов / Ђаво нечисти // Ђаво варалица / Ђаво шаптач / Ђаво наговарач // Ђаво напасник / Ђаво лукави / Ђаво длакави // Из тебе скочио / И сву твоју муку / У трњак бацио.“ Ипак, последњи стихови показују да тај и такав нечастиви борави у нутрини самог субјекта и да је борба против њега неизвесна. Ђаво може да игнорише сваки напор духовног оздрављења и једним потезом да се поново васпостави у средиште песничког света.

Коренсподенција између писања и присуства нечастивог експлицирана је у аутопоетички мотивисаним песмама: „Немој да ми украдеш наслов“ и „Триптих“ из збирке *Ту сам, у џами*. Прва наговештава хипостазирање тропа враг и телесно обједињење песме и злодуха који насељава песникове мисли и сећања: „Чете врагова / запоселе су стазе о живице. / Мутни пасуси леже испред мене. // Кроз жалости и невоље / сам прођи, створе притворни. [...] Једног дана прочитаћу све што сам / написао. И сетићу се тебе.“ Песма „Триптих“ поручује својеврсно демонско исходи-

ште надахнућа, али истовремено и могућност да се зло естетички трансформише у часу писања, и то кроз метапоетички процеп: „Рукопис не заврших. // Напусти ме снага / и као да од мене / нека сена оде.“ Када аутопоетички освешћен субјект престане са писањем, нестаје бременита и поробљавајућа сен. Тако зло више не може да се отелотвори, ни у песми.

Испољавањем аутопоетичке свести лирско ја интернира феномен зла и сугерише да је оно производ личног искуства, доживљаја или имагинације и да се оваплоћује у речима: „Наместио сам под главу / јастук пун перја // Из свега што се / данас збило / неки ће се враг излећи // Имаћу / о чему да пишем // Поема се наставља // О нечастивом фрагменти / пристижу / из отворене дубине // Сваки у венцу / нађе своје место.“ („О нечастивом“) Поема као песнички облик изједначена је са поемом живота коју већ извесно време, готово кроз цело песничко искуство, проживљава песник. А та поема је испевана из нутрине песниковог бића, из дубине самоспознања и неопходности певања да би се живело, призивало или из искуства изгонило зло. У то нас уверавају паралелизми и дискурзивност песме „Речи“: „Насељавам речи и нумере, / Насељвам јаме и призоре. // Моје је свуда, / и моје није нигде. / Талас сам без мора и даљине. // Сав одлазим у једном правцу; / кроз речи у бесконачно, / кроз нумере у божанско“. Самообнажена поетичка рефлексивност упућује на онтолошку позицију субјекта и есхатолошку пројекцију. Субјект експлицитно у песми стреми посвајању дела вечности. Иако су стихови „ваздушастсти“, „прозрачни“ „привид“ и „ништа“ („Ваздушастсти стихови“), песма је услов и место бремените и страдалничке одлуке бити песник. Духовно и песничко распеће на ванредан начин предочено је у „Песми“: „Песма је камени гроб. // Ти се сам распни / и сиђи у њега, ако знаш“.

Тадић варира мотив песничког стварања. Он је у односу на присуство или осећај присутва нечастивих сила предочен као злочин (песма „Снимају ми мрежњачу“) или као преступ (песма „Приказо ноћна, сени лака“). Писање песама се у иронијском кључу разумева као злочин, што, дакле, изазива инверзно значење, јер је писање субверзивно у односу на систем у којем зло влада. Тај систем је у песми „Снимају ми мрежњачу“ представљен попут каквог Великог брата: „Злочин писања песме биће им познат. / Пратиће пажљиво сваки инцидент, / настанка нове песме.“ Слабом духу се причињавају сени и ноћне приказе. Он покушава да их одагна стваралачким чином, који је опет виђен као преступ, као субверзивни чин, а који са друге стране субјекту омогућава да се осећа безбедно. Чим га прекине, приказе се враћају. Отуда обраћање: „Приказо ноћна, сени лака, / у утварној ноћи / није ти тешко нестати. // Смутих се пред тобом. // Преступ писања песама / прекинух на трен. / Кад према теби кренух, ти устукну.“ („Приказо ноћна, сени лака“)

Покушај проналажења места поезије у одмеравању дејства добра и зла у Тадићевој визији врло је неизванстан. Песма „Мене старешина паклених сила“ саопштава искуство храњења зла дометима и иновативностима песничке имагинације. „Мене старешина паклених сила / моли да му у шиљате уши / сипам моје нове стихове. // Воли он поезију, рече. То га надахује / на подвиге какве не памти историја. / Без маште не може ни тај црни син.“ Међутим, имајући у виду неке друге Тадићеве песме које тематизују аутопоетику зла и присуство зла у поезији, можемо тврдити да је песнички глас овде ироничан и да инверзно поставља ствари. Зло не може да постоји само за себе. Њега пројављује, отеловљује и обистињује сâм песник снагом своје песме. Тврдимо да је у Тадићевој космогонии зло препуштено вољи субјекта, а управо та слободна воља, која је људска, одабира свој пут. Зло, да-

кле, нема биће док му га, макар и формално не додели песник. Уколико узмемо у обзир и ову могућност у тумачењу Тадићевих представа у песмама, схватамо да зло постоји само и једино у простору и границама поезије, да је проистекло из величине песничке имагинације или фантазије и да за песника, колико год да га тематско-мотивски исцрпљује, оно нема биће. Тако би се испоставило да је овај песник изванредан оптимиста. А тај епитет му омогућава и свест о присуству божанских сила које га надахњују.

Промишљањем Тадићевог нареченог аутопоетичког захвата присетимо се Зафранског који је убеђен да „*umetnost štiti od zla, ali samo dok joj se bez ograda prepustamo. Nećemo se osloboditi svojih snova time što ih kritikujemo. Moramo sasvim da se podamo njihovoj sili, oni moraju smeti da se istutnje. Samo onda ćemo moći da budemo mirni od njih*” (Zafranski 2005: 148). То становиште Зафрански аргументује Бодлеровим случајем: „*Bodlerova menažerija poročnog i opscenog nastaje iz nпора da se pruži otpor onom za njega istinskom zlu, naime, toj praznini koja usisava. Galerija slika cveća čuva od pada*” (Zafranski 2005: 148). Сличну хипотезу илустративно изводи и Николај Берђајев: „*Демонско начело није ни у лепоти ни у стваралаштву, већ у унутрашњем стању и човековој тежњи. Радо се говори о демонском начелу у Леонардовом стваралаштву, на пример, у његовом Јовану Крститељу и Ђоконди. Али демонско, које је можда постојало у самом Леонарду, истопило се у његовом стваралачком акту, у коме се преобразило и кроз који се достиже вечност*“ (Берђајев 2002: 220).

Ваља, зато, увидети огромну снагу уметности да естетским принципом преиначи и преобликује сва значења света и човека, и да усмери нашу душу и дух ка ономе што мора бити истинитије и боље од егзистенције, боље од нас самих. А у књижевности тај обрт или прелаз омогућава логосна природа језика, односно речи. Тадићева демонолошка констелација показује да је у егзистенцијалној стварности (или цивилизацији) као делу човекове слободне воље, која има атрибуте сатанског света, Бог изгнан и неприметан. У својим експлицитним поетичким исказима песник то потврђује: „*Зло потиче од људи, од свих нас. Из човекове слободе и њене лоше употребе. Као слободна бића ми грешимо. Много је људи на свету и много је зла. Зло је општепланетарна појава. Ми, српски песници, нашли смо се, у последњим годинама, у самом центру општесветског зла. Отуда потиче и величина савремене српске поезије. И осредња збирка неког српског песника сведочи о нечем потресном, болном. То је предност коју смо сви ми имали, а нисмо је тражили*“ (Тадић 2009: 26).

Антрополог Бојан Јовановић, на пример, у предоченој песничкој дијалектици Новице Тадића препознаје пут индивидуације: „*Песник неће радо поделити то своје лично и дубоко интимно искуство са демонима, јер када препозна глас за оглашавањем, за објављивањем песама, одговориће да их нема. За путовање до себе нису потребни сапутници, осим оних које неизоставно срећемо на том путу као сметњу и који, као чиниоци нашег душевног и духовног бића, обележавају сваку деоницу тог пута. Тај пут индивидуације подразумева најпре суочавање са својом сенком, негативним аспектом нас самих. Уколико избегавамо да се суочимо са индивидуалним и колективним психичким негативитетом тако што га потискујемо, онда се његовом пројекцијом у другом неуспешно бранимо од себе. Суочавање са тим бројним видовима демонског у нашем свету, демонима који другима доносе зло а нама илузију задовољства, обележава једно важно искуство. Зато је и однос према сопственом негативитету битан чинилац нашег личног и колективног идентитета*“ (Јовановић 2009: 122).

Констатујемо, дакле, да Тадић, ипак, оставља простор за оптимизам, макар он деловао немотивисано након свих искушења којима је испитивао стање свог јунака. Придружићемо се зато прозорљивој сентенци Михајла Пантића о духовној провенијенцији Новице Тадића, која управо у својој негативној дијалектици црпи егзистенцијални оптимизам: „Ипак, egzistencijalna nada [додали бисмо и сотериолошка снага] Tadićeve poezije počiva u doslednosti njenog pesimizma“ (Pantić 1988: 53).²

Оптимизам да се снагом вере и присуством Господњим, а како другачије него у бићу песме, може отклонити зло, чак и ако је оно ескалирало и делује застрашујуће и непобедиво, понајбоље је оспољен у песми „Четрдесет хиљада“: „Четрдесет хиљада демона / у ваздуху су, на земљи и под земљом. / Толико је и твојих мучитеља, / толико тамних посленика. // Кад име Господње поменеш, / сви као дим нестану. // Зацвиле, запиште као слепи / мишеви.“ Па макар и кроз апокалиптичне визије, које проносе патњу и егзистенцијални страх, субјект пролази кроз катарзично искуство и себи омогућава смирење које му је након бурних и болних унутрашњих агона преко потребно. У тој драми провејава тај аксиолошки парадокс који постаје егзистенцијална и гносеолошка нужност, као што вели и Лидија Томић: „Све што у његовој поезији носи ознаку трагичног, баналног и ниског враћа нас, као и пјесника, неком непостојећем добру“ (Томић 2012: 110). Ипак, у контексту субјектове имплицитне и експлицитне дијалогичности, песимистична и оптимистична визија се смењују из песме у песму, те не можемо са сигурношћу тврдити да постоји јединствен персонални став према стварности који Тадић постулира. На телелолошком плану, међутим, мислимо да можемо говорити о оптимизму.

Све дубљим урањањем у човеков етички и егзистенцијални понор, излагањем негативне естетике и величине пада и страдања, те покушајем стваралачке онтологизације зла, овај уметник дозива висину добра и лепоте. Спознање лепоте и чежњу за савршенством у негативној метафизици властите поетичке визије Новица Тадића ће сумирати у следећем исказу: „Могу да говорим из себе, из очаја, стања које је хришћанско и православно. Често ових дана у глави имам један двостих Десанке Максимовић: ‘У правоме, дубоком очајању / Не помаже звезда сјај и неба лепота’. И то је заиста тако. Све је затворено. Очајање је једино стање које је затомљено, које не може да се превазиђе и које цело биће доживљава. Овде можда једини излаз долази до онога што јесте небеска лепота, али не лепота звезда, гледање у небо и уздисање, већ небески благослов, осећање очаја и пакла, које отелотоврује божју реч, божју промисао и у језику и у поезији. Да споменем само проклете пјеснике, који су описивали тешка осећања, али су имали ту димензију, рецимо Бодлер. Они су имали тај пролаз од пакла према небу. Јер, постоји нешто што је божја реч, што је Логос“ (Тадић 2009: 29). Својим делима прочишћујући од негативних искустава песник буди таква осећања и у реципијенту. Ружно је противлик лепоте, али се естетичким сагоревањем у стваралачком учинку (код Тадића у естетизованом песничком изразу сурове стварности и привиђења) потчињава лепоти, што је оптимизам првог реда.

Онај који се пита, стога, мора бити и онај који пре тог питања постоји, али истовремено и онај који је као естетички субјект постао у самом књижевноуметнич-

² У тексту „Аскетска служба поезији“ Микић истиче да без обзира на то што је Тадићев субјект и у књизи *Ту сам, у шами* ближи демонском него божанском принципу бивања и што је изградио „гротескно-комичне слике човековог суочавања са вредносно испражњеним светом“, он се није приклонио ниҳилизму као идеолошкој основи промишљања света, „већ је затражио обнову смисла“ (Микић 2012: 12). Због тога је његова поезија добила допунски смисао, који се потврђује и у књизи *Ја и моја ираиња*.

ком делу. Ништа (nihil) и зло као предиспозиције креативне артикулације у том интуитивном присуству доживљавају апсолутну негацију. С тим у вези разумевајући искуство поезије, и сам Зафрански обара своју хипотезу о претећем ништавилу уметности: „Poezija priziva nešto što stoji pod stegom i time prevazilazi uvek preteće Ništa“ (Zafranski 2005: 158). Са друге стране, Тадић својим песничким искуством демонстрира хипотезу да тајна уметности лежи у њеној снази да заснује смисао тамо где заправо никаквог смисла нема (Zafranski 2005: 153), као и да, откривајући дубинску (запостављену или затајену) религиозност, уметник у лепоти уметности даје хуманистички одговор лепоти стварања, чиме рехабилитије везу између човека и Бога, човека и света (Zafranski 2005: 155). Са порастом духовности, која је код Тадића и песничка и религиозна, субјект на палузибилан начин прави коначну дистинкцију шта је добро, а шта зло у савременој духовној клими. Штавише, песник је зло прозрео. Тек са сазнањем природе зла изводи један духовно и аутопоетички неочекиван маневар — перманентним именованом, лексичким нагомилавањем, а потом и варирањем обрису, привида или појава зла, дакле, кроз песму и у песми, субјекта зла ослобађа и припремљеног га препушта загрљају смрти, која није ништавило и мрак, већ истинска слобода одговорног субјекта и лепота истине.

Литература

- Zafranski 2005: Ridiger Zafranski, *Zlo ili drama slobode*, prevod Saša Radojčić, Beograd: Službeni glasnik SCG.
- Јовановић 2009: Бојан Јовановић, „Демонско у поезији Новице Тадића“, у: *Новица Тадић њесник: зборник*, уредник Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, стр. 111–124.
- Лаковић 2009: Александар Б. Лаковић, „Демонизовано станиште и угрожени појединац“, у: *Новица Тадић њесник: зборник*, уредник Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, стр. 89–110.
- Лукић 1985: Jasmina Lukić, „Poésie brute“, *Drugo lice: Prilozi čitanju novijeg srpskog pesništva*, Beograd: Prosveta, str. 88–103.
- Микић 2012: Радивоје Микић, „Аскетска служба поезији“, у: *Каг њомислим на себе, кришом се ѡрекрсиим: Зборник радова о њесничком делу Новице Тадића*, уредници Јован Делић и Селимир Радуловић, Плужине: Центар за културу Плужине, стр. 9–18.
- Pantić 1988: Mihajlo Pantić, „Demoniska (anti)poema“, u: Mihajlo Pantić; Vasa Pavković, *Šum Vavilona: kritičko-poetska hrestomatija mlađe srpske poezije*, Književna zajednica Novog Sada, str. 46–53.
- Радојчић 2009: Саша Радојчић, „Свет и анти-свет“, у: *Новица Тадић њесник: зборник*, уредник Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, стр. 77–87.
- Svensen 2006: Laš Fr. H. Svensen, *Filozofija zla*, prevela Nataša Ristivojević-Rajković, Beograd: Geopoetika.
- Тадић 2008: Новица Тадић 2008, *Ђаволов груї*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Тадић 2009: Новица Тадић, *Изабране њесме*, избор и пропратни текстови Радивоје Микић, Београд: Завод за уџбенике.
- Тадић 2011а: Новица Тадић, *Ту сам, у ѡами*, Београд: Архипелаг.
- Тадић 2011б: Новица Тадић, *Ја и моја ѡраїња*, уредник и приређивач Драган Хамовић, Београд: Завод за уџбенике.
- Томић 2012: Лидија Томић, „Пјесник Новица Тадић — љубиїељ пакла“, у: *Каг њомислим на себе, кришом се ѡрекрсиим: Зборник радова о њесничком делу Новице Тадића*, уредници Јован Делић и Селимир Радуловић, Плужине: Центар за културу Плужине, стр. 107–111.
- Тонтић 2013: Стеван Тонтић, „У пандемонијуму Новице Тадића“, *Књижевни листи*, Београд, бр. 5/110, мај, јун и јул 2013. (година II/XII), стр. 16.

Хамовић 2009: Драган Хамовић, „Песник страшне унутарње борбе“, у: *Новица Тадић њесник: зборник*, уредник Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, стр. 35–40.

Хамовић 2012: Драган Хамовић, „Покајни тон Новице Тадића“, у: *Кад њомислим на себе, кришом се њрекрсиим: Зборник радова о њесничком делу Новице Тадића*, уредници Јован Делић и Селимир Радловић, Плужине: Центар за културу Плужине, стр. 31–37.

Autopoetic consciousness as a subversion of evil in poetry Novica Tadic

Summary: Human evil is one of the recurring topics poet Novica Tadic. In this paper we tried to clarify how the changing spiritual and poetic paradigms in the last book of poems by the poet internalized evil, it moves from the outer to the inner domain, attributed it to the drama of freedom and man's inner reality. That poetic turnaround implied the some knowledge of the person who speaks about evil, permanent dialogue, but also the introduction of the Christian, evangelical perspective. Thus the poet sees more evil, then it alienates. Teleological intuition has dominated the last three collections of poems, and knowledge of the temporal certainty of oncoming death, consequently, the need of redemption. Songs in collections “Devil's friend”, “I'm here, in the dark”, “Me and my accompaniment”, and the songs from notes, posthumously published, we focused on more open confession and explicit internal dialogue, which reached its peak in autopoetic and prayerful attempt ontological compression of evil.